

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

19(28)

2019

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

TAUTOS TYRIMŲ IŠTAKOS IR ANTROPOLOGIJA

Sudarytoja VIDA SAVONIAKAITĖ

THE ROOTS OF THE STUDY OF PEOPLE AND
NATIONS AND ANTHROPOLOGY

Edited by VIDA SAVONIAKAITĖ

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2019

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – mokslinis etnologijos ir socialinės ir kultūrinės antropologijos žurnalas. Jame spausdinami recenzuojami straipsniai, konferencijų pristatymai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas pristato mokslo aktualijas ir skatina teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Lithuanian Ethnology: Studies in Social Anthropology and Ethnology – is a peer reviewed journal of ethnology and social and cultural anthropology. It publishes articles, conference presentations, book reviews and review articles, which may be in Lithuanian or English, primarily focused on Lithuania, Central and Eastern Europe. The journal represents current debates and engages in methodological discussions.

REDAKCIŅĖ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius / Editor-in-Chief)

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Jonathan Hill

Pietų Iliinojaus universitetas / Southern Illinois University, Carbondale, USA

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ullrich Kockel

Heriot-Watt universitetas / Heriot-Watt University, Edinburgh, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas / Lithuanian University of Educational Sciences, Vilnius, Lithuania

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKCIŅĖS KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Lietuvos istorijos institutas / Address of the Publisher: Redakcinės kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

Tel. / Phone: + 370 5 262 9410

<www.istorija.lt>

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

vytis.cubrinskas@vdu.lt

Žurnalas registruotas / The Journal indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate, Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Laidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S-LIP-19-58)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	5
Editorial (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	7

Atsisveikinant su Christianu Giordano / Obituary for Christian Giordano	9

Christian Giordano

Politinis korektiškumas: antropologinė „geradarystės“ forma	11

Straipsniai / Articles

Tautos tyrimų ištakos ir antropologija / The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology

Vida Savoniakaitė

Įvadas. Tautos tyrimų ištakos ir antropologija	17
Introduction. The Roots of the Study of People and Nations and Anthropology. Summary	27

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislavo Davainio-Silvestraičio etnografija, tautosakos rinkimas ir lietuvių modernios tautos kūrimosi procesai	31
The Importance of Mečislavas Davainis-Silvestraitis' Ethnography and Folklore Collection in the Process of the Creation of the Modern Lithuanian People. Summary	48

Vida Savoniakaitė

Jono Basanavičiaus požiūris į lietuvių tautos tyrimus, 1879–1927	51
Jonas Basanavičius' View on the Research of the Lithuanian Nation, 1879–1927. Summary	77

Irma Šidiškienė

Iš Lietuvos etnologijos istorijos: aprangos tyrimo pagrindų paieškos	81
From the History of Lithuanian Ethnology: In Search of the Basics of Clothing Research. Summary	109

Auksuolė Čepaitienė

Kultūriniai lietuviškumo vaizdiniai <i>Aušroje</i> ir moksliniai kontekstai	113
Cultural Images of Lithuanianness in <i>Aušra</i> and their Scientific Context. Summary	138

Kiti straipsniai / Other Articles*Rūta Staniulytė*

- Piligrimystė Šiauriniu Šv. Jokūbo keliu: kelionių motyvai ir piligrimų santykiai 141
 Pilgrims on the Northern Way of St James: Motives and Relationships of Pilgrims. Summary 166

Dalia Sabaliauskienė

- Ritualinis mandagumas (*ta'ârof*) šiuolaikinio Irano visuomenėje ir tarpkultūrinėje komunikacijoje: Teherano šiaurinės dalies atvejis 169
 Ritual Courtesy (*ta'ârof*) in Contemporary Iranian Society and Intercultural Communication: The Case of Northern Tehran. Summary 188

Diskusijų forumas / Forum*Thomas A. Reuter*

- World Anthropology and its Institutional Challenges: A History of the Transformative Impact of Democratic Internationalisation on the Discipline of Anthropology 191
 Pasaulinė antropologija ir jos instituciniai iššūkiai: demokratiškos internacionalizacijos poveikio antropologijos disciplinai istorija. Santrauka ... 204

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

- Ethnologie française. Lituanie. Une anthropologie face à l'Histoire. V. Čiubrinskas (éd.), M. Segalen et al. (réd.) (*François Rugg*) 207
 Monika Frėjutė-Rakauskienė, Neringa Klumbytė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė. Socialinis ir istorinis teisingumas daugiaetninėje Lietuvos visuomenėje: sampratos, patirtys ir kontekstai (*Dovilė Budrytė*) 210
 Yearbook of Balkan and Baltic Studies. E. Anastasova, M. Kõiva, Ž. Šaknys (eds) (*Audronė Daraškevičienė*) 214

Konferencijos / Conferences

- XIV SIEF kongresas Santjago de Komposteloje (Ispanija) (*Jonas Mardosa, Skaidrė Urbonienė, Žilvytis Šaknys*) 221
 IUAES 2019 kongresas Poznanėje – atsakas į disciplinai kylančias grėsmes (*Auksuolė Čepaitienė, Vytis Čiubrinskas, Aušra Teleišė, Vytautas Tumėnas*) 224
 SIEF II tarptautinė vasaros mokykla doktorantams Škotijoje (*Vaida Rakaitytė*) 229
 Seminaras Angelės Vyšniauskaitės gimimo šimtmečiui paminėti (*Rasa Paukštytė-Šaknienė*) 231

In Memoriam

- Stasys Gutautas 1954–2018 (*Jonas Mardosa*) 235

In Memoriam

STASYS GUTAUTAS
1954–2018

2018 m. gruodžio 11 d. sulaukęs 64 metų staiga mirė etnologas, muziejininkas, žemaičių kultūros palikimo puoselėtojas Stasys Gutautas. Prisimindamas kolegą ir žmogų, kurio vertę suvoki jo netekęs, pamaniau, kad mus suvedė ir ilgoką praeities gyvenimo tarpsnį lydėjo etnografija. Turėdamas etnografinę temą nemažai reikalų sovietmečiu sutrumpintai vadinamoje Kraštotyros draugijoje, turbūt 1982 m. pabaigoje užsukau į jos mokslinio sekretoriaus kabinetą ir sutikau naują veidą – ūsuotą, besišypsantį, juntamai žemaičiuojantį jaunuolį. Manau, tokį S. Gutautą išiminė iki paskutinių gyvenimo dienų jį

pažinoję draugai ir kolegos. Gimtoji Žemaitija išliko visą gyvenimą ne tik tarmėje, bet ir tyrimuose. Atgimimo metu nemažai jo nuveikta telkiant Vilniaus žemaičius.

Gimęs 1954 m. liepos 1 d. Skuode, 1980 m. baigė istorijos studijas Vilniaus universitete. Kitaip nei daugelis kurso draugų, jau turėjo nelengvo gyvenimo sovietinėje armijoje patirties. Po studijų įgijęs organizacinio darbo įgūdžių Lietuvos televizijoje, būsimasis kolega pateko į artimą jam kraštotyra. 1983 m. pavasarėjant dalyvavome kraštotyrinėje ekspedicijoje Radviliškio rajone. Ten sužinojau apie nuo studijų laikų besitęsiantį jo domėjimąsi

lietuvių liaudies architektūra. 1982 m. rudenį mirus garsiam lietuvių etnologui, kaimo gyvenviečių ir liaudies architektūros tyrinėtoju Izidoriui Butkevičiui, atsirado tuštuma. Pasakodamas apie tai šiek tiek prisidėjau prie tolesnio Stasio gyvenimo kelio. Netrukus atėjo į Etnografijos skyrių pokalbio ir tapo šio skyriaus jaunesniu ju moksliniu bendradarbiu. Kartu perėmė I. Butkevičiaus temą, koregavo klausymą ir netrukus vasarą išvyko į ekspediciją Aukštaitijoje bei Dzūkijoje, kur su kolegomis porą mėnesių rinko medžiagą tema „Šiuolaikinio kaimo sodybos“. Ilgalaičius gyvenviečių lauko tyrimus vėliau išplėtė į Suvalkiją bei Žemaitiją. Dalyvaudamas Vilniaus universiteto kraštotyros klubo „Ramuva“ ekspedicijose S. Gutautas galėjo nukrypti nuo Instituto priskirtos tematikos ir gilintis į tradicinės gyvenamųjų namų statybos klausimus. Prisimenu, 1988 m. ekspedicijoje Papilyje ir kitur jis daug pasakojo apie atrastus konstrukcinius balkių jungimo aspektus, kokių nebuvo atskleidę netgi tyrinėję šiuos klausimus architektai. Nuo 1988 m. tapo Etnologijos skyriaus ekspedicijų vadovu ir dėl savo organizacinių gebėjimų daug padėjo kolegoms, ypač buities klausimais, sudėtingais Lietuvai virsmo metais.

Jau pirmaisiais darbo Institute metais S. Gutautas universiteto diplominio darbo pagrindu Lietuvos etnografų konferencijai parengė tezes ir skaitė pranešimą apie Žemės ūkio rūmų Statybos skyriaus įtaką liaudies architektūros raidai XX a. 3–4 dešimtmečiais. 1986 m. Mokslų akademijos darbų A serijos 1-ame tome paskelbė šia tema reikšmingą istorinį etnografinį straipsnį. Pirmą kartą etnologiniu bei istoriniu požiūriu išnagrinėjo žemės ūkio reformos metu minėto skyriaus darbuotojų nuopelnus formuojant vienkiemius, atskleidė jų pastangas išsaugoti tradicinį lietuvių sodybų vaizdą. Taigi, mokslinę veiklą pradėjęs studijų metais ir sukaupęs

patyrimo, po poros metų darbo Istorijos institute paskelbė pirmuosius nedidelės apimties apibendrinamojo pobūdžio straipsnius, skirtus gyvenvietėse statomų namų ir sodybų aplinkos puošybai, gyvenamųjų namų dekorui. Jie, kaip ir skaityti mokslinėse konferencijose pranešimai, tapo naujo žvilgsnio į jau etnografų tyrinėtą temą raiška. 1987 m. *Lietuvos istorijos metraštyje* S. Gutautas paskelbė straipsnį „Sodybų aplinkos puošyba šiuolaikinio kaimo gyvenvietėse“. Straipsnyje gausios lauko tyrimų medžiagos pagrindu įvertino sodybų erdvę formuojančių dekoratyvinių medžių ir krūmų, gyvatvorių ir dekoratyvinių tvorelių reikšmę ir išryškino svarbų sovietinio kaimo gyvenviečių bruožą – regioninių skirtumų mažėjimą, tradicinių ir tautinių elementų sodybų išvaizdoje praradimą. Atkreipė dėmesį į naujų namų puošmenų lokalius savitumus, apie tai paskelbė keletą tezių, dalyvavo su pranešimais konferencijose. Apie lietuvių sodybų ir kitų skardos gamintų meninius bruožus parašė straipsnį, tik gaila, kad šis vertingas darbas iki galo nebuvo užbaigtas, kaip ir pagrindinė Aukštaitijos ir Dzūkijos gyvenviečių tyrimui skirta studija. *Perestroikos* vėjai ir skersvėjai, palietę sovietinio laikotarpio tyrimų traktuotes ir pačių tyrimų vertės sampratą, paliko šalia paskelbtų Suvalkijos bei Žemaitijos sovietinio kaimo buities ir kultūros tyrimams skirtų knygų tuštumą. Atsiradę mokslo visuomenėje kritiški požiūriai į panašios tematikos darbus neleido S. Gutautui įgyvendinti ir disertacijos, kuri, žinant apie autoriaus gebėjimus ir mokslinį akiratį, nebūtų tapusi ankstesnių leidinių tęsinium, bet naujų įžvalgų turtingu darbu. Deja, šie, kaip ir tradicinės liaudies architektūros tyrimai, liko jo užrašuose.

Galima manyti, kad pasimetimas ir tolesnio naujos kaimo architektūros tyrimo perspektyvos praradimas pastūmėjo Stasį į gimimo metu aktualizuoto liau-

dies kalendorinių švenčių nagrinėjimo, paskaitų skaitymo sovietmečiu nepageidaujama tema. Apibendrinęs buvusius negausius darbus šia tema, mokslinėje bei populariojoje spaudoje paskelbė kelis kai kurioms šventėms skirtus straipsnius. Galiausia 1991 m. išleido knygelę *Lietuvių liaudies kalendorius*, kuri turbūt pirmoji ir vienintelė iš lietuvių etnologų darbų buvo tais pačiais metais išleista Brailio raštu. Knygelė 2012 m. sulaukė antro pataisyto ir gerokai papildyto leidimo ir šalia kitų etnologų darbų tapo reikšminga visų metinio švenčių kalendoriaus apžvalga.

Reikia pridurti, kad įgimti S. Gutauto literato gebėjimai ir sovietmečiu leido jam prisidėti prie lietuvių tradicinės kultūros sklaidos užsienio lietuviams. Etnografijos

skyriaus darbuotojai dalyvaudavo jo parengtose radijo laidose, kuriose be ideologizuoto kryptingumo pasakodavo apie įvairias tradicinės kultūros raiškas. Tačiau XX a. paskutiniojo dešimtmečio pradžioje pradėti nauji darbai liko nuošalyje ir S. Gutautas pasuko, tik kitu rakursu, prie lietuvių liaudies architektūros paveldo išsaugojimo. Nors paskelbė keletą lokalių tyrimų, tačiau pagrindine veiklos sritimi tapo 1992 m. Liaudies buities muziejaus Rumšiškėse direktoriaus pareigos, kurias S. Gutautas ėjo ištisus trylika metų. Sudėtingas Lietuvai laikotarpis, kaip ir pareigos, atitraukė jį nuo aktyvaus mokslinio darbo, tačiau liaudies kultūra, jos praeitis ir likimas buvo S. Gutauto gyvenimo credo, o mums lieka jo šviesus atminimas.

Jonas Mardosa

Lietuvos istorijos instituto mokslinis žurnalas „Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos“ leidžiamas vietoj nuo 1996 metų ėjusios etnologinių monografijų ir studijų serijos „Lietuvos etnologija“. Čia publikuojami Lietuvos ir užsienio etnologų ir antropologų straipsniai, recenzijos, mokslinė informacija, atskleidžiamos mokslinio gyvenimo realijos. Šis numeris – specialus teminis: „Tautos tyrimų ištakos ir antropologija“, jo sudarytoja – Vida Savoniakaitė.

ISSN 1392-4028

Mokslinis tęstinis leidinys

Lietuvos etnologija 19(28)
Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos
2019

Redaktorė *Aldona Radžvilienė*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Maketuotoja *Žydronė Jakonytė*
Anglų kalbos redaktorius *Joseph Everatt*
Vertėja iš anglų kalbos / į anglų kalbą *Dalia Cidzikaitė*

2019 12 20. 16,38 leidyb. apsk. Tiražas 150 egz.
Išleido Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
Spausdino UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, Vilnius